

Досвід та перспективи інституту військових капеланів в Україні та досвід країн НАТО

Ти йдеш супроти мене з мечем і списом і зі щитом,
а я йду супроти тебе з іменем Господа...
[1 Цар.17,45]

Жодна ідеологія не може визнаватися державою
як обов'язкова. [стаття 18 Конституції України]

Ще на початку 90-х років в Україні розпочався рух за забезпечення військовослужбовців та інших військових формувань душпастирською опікою Церкви. На початку він був позначений несистемністю та спорадичністю спроб різних конфесій і носив більше світсько-науковий характер. Згодом у різних конфесіях почали формуватися напрями діяльності щодо задоволення духовних потреб військовослужбовців.

Мета дослідження, результати якого викладено в цій статті полягає в тому, щоб, на основі аналізу зарубіжного досвіду співпраці збройних сил та релігійних організацій, запропонувати варіанти можливого налагодження такої співпраці і в Україні.

Завдання дослідження - проаналізувати приклади з міжнародного досвіду функціонування інституту капеланів збройних сил та вивчити можливості його імплементації у вітчизняних реаліях.

Досвід та проблеми співпраці Церкви та Збройних сил України

Однією з найголовніших умов встановлення духовної опіки Церкви в Збройних Силах України на сучасному етапі є екуменічний підхід у формуванні інституту військових душпастирів. На початку третього тисячоліття в усій історично-доленосній значущості постає питання про роль і місце України, українських церков в християнській Європі, маючи на увазі і геополітичне, і конфесійне положення України між Сходом і Заходом. Без усвідомлення усіма українськими церквами міжконфесійної толерантності і екуменічної перспективи, як чинника консолідації українського суспільства, без енергійних зрушень у бік діалогу українське християнство не посяде належне йому конструктивне місце в суспільно-політичному процесі, не виконає своєї ролі в духовному та моральному відродженні. На жаль, церковно-релігійному життю в Україні під владою царського самодержавства, як і радянського тоталітаризму був чужим і неприйнятним сам принцип екуменізму. Оскільки двома формами єдиного імперського центру насаджувався міжконфесійний антагонізм за принципом „поділяй і владарюй”. В царській Росії православ'я було одним із стовпів режиму. Православна церква була домінуючою, державною, фаворитизованою царизмом. Інші релігії за „Уложением законів Российской империи” розподілялися в шкалі як „допустиме”, потім „терпимые” і, зрештою, „запрещенные”.

В радянську добу все робилося, щоб розколоти християнські церкви, протиставити православ'ю католиків і особливо протестантів, як тоді прийнято було казати – „сектантів”. Цей антагонізм і зараз зберігається в ментальності не лише загалу рядових вірних, а й переважної частини духовенства.

Парадоксальним є той факт, що отримана свобода і здобута незалежність ускладнили міжконфесійні відносини в Україні. Конфлікти за володіння храмами зрештою були подолані – необхідна кількість церков, побудована. Але чи об'єднало це віруючих? Вже зараз постають більш небезпечні обриси міжконфесійних конфліктів: за сфери впливу церков в регіонах, в результаті чого конфесійна регіоналізація набуває характеру політичної і етнонаціональної регіоналізації; змагання православних церков за пріоритетність у виконанні обрядових дій під час громадсько-політичних і соціально-культурних заходів; претензії окремих церков на недоторканість їхньої канонічної території, вороже ставлення до євангелізаційної діяльності та прозелітизму тощо.

На нашу думку, тільки світовий екуменічний досвід дозволить українським церквам цивілізовано вирішити накопичені проблеми. Адже теологи-єкуменісти переосмислюють окремі церковні положення, які гальмують гармонізацію міжконфесійних взаємин, і водночас захищають основоположні богословські ідеї. Головним їх завданням є опрацювання спільної теологічної платформи для зближення, примирення, об'єднання (але не злиття) на ґрунті спільних політико-соціальних інтересів християнських церков, налагодження на цій основі їх плідної співпраці з державою.

Український екуменізм започатковується із братнього рівноправного діалогу церков. На шляху цього діалогу постає, зокрема, і питання про духовну опіку над Українським Військом.

Офіційно інститут капеланства в Збройних силах України досі відсутній. Хоча налагодити співпрацю з військовими священики різних конфесій намагалися майже одразу після утвердження незалежності. Починалося все з участі в церемонії присяги солдатів або ж із візитів з благословенням на великі свята. Це цілком задовольняло владу, яка через побоювання міжконфесійних конфліктів загалом із недовірою ставилася до спроб активізувати духовне життя військових. Були й закиди, мовляв, в Україні Церква конституційно відокремлена від держави. Одночасно замовчувалося те, що подібні статті в конституціях багатьох європейських країн мирно співіснують із інститутом капеланства.

Священик на позиціях українських артилеристів перед початком стрільб:

Разом з тим, військове капеланство не є чимось новим для України. На Запорізькій Січі було збудовано церкву. До того ж там ще була переносна каплиця, яка супроводжувала січовиків у походах. Були капелани в армії царської Росії, в австрійському і польському військах. До речі, у царській армії священиками військовими і морськими опікувалися два протопресвітери. Крім них та ще протопресвітерів імператорського двору і кремлівських соборів цього звання не мав ніхто. Греко-католицькі священики йшли в походи з вояками Української Галицької Армії, згодом здійснювали душпастирську опіку в УПА. Обов'язком капеланів було вести підопічних до спасіння, проповідувати любов до своєї країни, піклуватися про поранених, ховати померлих, бути готовим до присвячення справедливій справі, але ніколи не брати зброї до рук.

Якось ще в 2005 році було заявлено, що Міністерство оборони України планує запровадити штатні посади військових капеланів. Тоді, за словами заступника міністра, військові капелани вже проходили службу, обіймаючи посади психологів в українському миротворчому контингенті в Іраку.

Священик освящає солдат та військову техніку перед виконанням бойового завдання в Іраку:

Зараз на ниві запровадження військового капеланства в Збройних Силах України у різний спосіб намагаються здійснити кроки православні церкви і Греко-Католицька Церква України. Зокрема, в Києві започатковано спеціальні курси для духовних осіб різних конфесій, які працюють у війську. Їх раз на два роки організує Всеукраїнське християнсько-релігійне міжконфесійне військово братство. Там вчать історію війська, військову психологію тощо. Але на державному рівні далі „благих намірів” в Україні ця справа поки не йде.

Інститут військового духовенства в країнах НАТО

Розглянемо приклади функціонування сучасного інституту військового духовенства в країнах НАТО.

Наприклад, інститут капеланів у збройних силах США представляє більш як 120 релігійних конфесій. Цей інститут відіграє величезну роль у житті армії і флоту США, будучи однією з самих старих служб в американських збройних силах. Він був створений 29 липня 1775 р. З тих пір у різних війнах, включаючи Першу і Другу світові, війни в Кореї і В'єтнамі, загинули більш 200 капеланів.

У Пентагон і донині приділяють велику увагу релігійній сфері життя особового складу армії і флоту, що, узагалі не є випадковим. Тому що США - країна з досить міцними релігійними традиціями. От чому текст американської військової присяги закінчується словами: „Так допоможе мені Бог”. А в статті 6 „Кодексу поведінки”, затвердженого в 1995 р., говориться: „Ніколи не забуду, що я американський військовослужбовець, відповідальний за свої вчинки і присвятивший себе принципам,

що зробили мою країну вільної. Залишаюся вірний Господові Богу і Сполученим Штатам Америки...”

Сьогодні структура Служби військових священиків ВР США складається з управлінь головних капеланів видів збройних сил, відділів головних капеланів командувань, відділень капеланів в арміях, корпусах, дивізіях і бригадах.

Таким чином, у збройних силах США корпус капеланів є в кожному виді сил, де вони підпорядковуються відповідному начальнику штабу. Тому в кожному виді військ – СВ, ВПС, і ВМС - капелани діють по-своєму унікально. Організація служби капеланів побудована за командним принципом і відповідає політиці дій, розробленій у відповідних військових штабах для служби капеланів. Однак у всіх видах сил є головний капелан і його заступник, у них є штаби і підлеглі.

Нижча ланка служби - капелани частин і підрозділів, їхні помічники, а очолює її Рада капеланів, що підпорядковується помічнику міністра оборони по особовому складу. У Раду капеланів входять шість осіб, у тому числі три капелани видів збройних сил зі званням генерал-майор (контр-адмірал). Вони по черзі виконують обов'язки голови ради - головного капелана ВР і щорічно змінюються на цій посаді. Усього ж у ВР США - близько 2500 офіцерів-капеланів (приблизно удвічі менше перебуває в резерві Національної гвардії), що представляють більш як 120 релігійних конфесій. Їм підпорядковуються помічники з числа військовослужбовців рядового і сержантського складу, які пройшли спеціальну підготовку.

У сухопутних силах США організація капеланів і їхня структура покликані забезпечити безпосередню релігійну підтримку на всіх рівнях організації військ. Приміром, штатні капелани існують на рівнях: батальйону, бригади, дивізії, корпусу. Звичайно батальйонний капелан - капітан, бригадний - підполковник, а корпусної - полковник. В армії найменшим підрозділом, у який в даний час направляються капелани, є батальйон. В основному, один капелан призначається приблизно на 700 осіб. Командні обов'язки капеланів починаються з бригадного рівня. Бригадний капелан відповідає за ситуацію в кожному батальйоні своєї частини.

Капелани призначаються також на військові бази. Їхньою основною задачею є надання релігійної підтримки солдатам і їхнім родинам у період проживання в гарнізоні. Крім того, капелани присутні в госпіталях, на гауптвахтах та у військово-навчальних установах. У залежності від вимог окремі капелани проходять спеціальне навчання і підготовку на курсах сімейного життя, першої медичної допомоги тощо.

В армії США капелани діють як духовна група підрозділу (unit ministry team - UMT), що складає з власне капелана і помічника капелана (з числа солдатів, сержантів). Подібна організація служить для надання кращої духовної підтримки, захисти і управління. Задачі помічника капелана розрізняються в залежності від діяльності власне капелана і призначені для забезпечення релігійних потреб солдата і дотримання свободи їхнього віросповідання. Їхня підготовка здійснюється відповідно до військово-облікової спеціальності „помічник капелана” (MOS 56M). Вона

спрямована на навчання, крім основних солдатських навичок, підготовці до проведення богослужінь, снайперській стрільбі і виконанню багатьох інших важливих задач.

Капелани, як згадувалося вище, забезпечують релігійну підтримку особовому складу підрозділу. При цьому вони духовно допомагають усім солдатам незалежно від їхнього віросповідання. Якщо капелан підрозділу не може забезпечити солдату необхідну духовну підтримку або якщо військовослужбовець належить до особливої конфесії, капелан зобов'язаний запросити допомогу зі сторони, звернувшись по команді.

В епоху існування близько 900 відомих релігійних течій військовослужбовці США сповідують сотні різних релігій, багато з яких не є традиційними. Хоча капелани, а сьогодні вони представляють основні конфесії - православних, католиків, протестантів, іудеїв, мусульман, і відповідають за свою конкретну паству - також переконані, що в США кожний має свободу віросповідання. Що ж стосується відносин різних релігій у багатоконфесійному військовому духівництві, то досвід показує, що діючі капелани не бачать у цьому ніяких проблем. Задача допомоги віруючим вище міжконфесійних розходжень. Задачі військових капеланів докладно описані в статуті FM 1-05 „Польовий статут з релігійного забезпечення”. Він говорить: „Командир забезпечує можливість для вільного віросповідання. Духовна група підрозділу (UMT) забезпечує виконання чи безпосередньо виконує наступні релігійні обов'язки в рамках унікальної військової складової в підтримку релігійного плану командира. До цього належать: релігійні служби; обряди; наставляння і поради; релігійна освіта; сімейне життя; духовна підтримка; професійне забезпечення командира і штабу; управління й адміністрування; релігійна і гуманітарна підтримка; планування заходів щодо релігійної підтримки; навчання релігійній підготовці тощо”.

Капелани в армії США не носять зброї. Їхня задача – забезпечувати духовну підтримку. І хоча девіз військових капеланів: „Pro Deo et Patria” („За Бога і Вітчизну”), реальний його зміст полягає в тому, щоб: „Привести Бога до солдатів і солдата до Бога”.

Оскільки велика частина військовослужбовців – християни, звичайно служби у військових частинах плануються на неділю. Але це не обов'язково. Капелан може запланувати богослужіння на будь-який день, у будь-який час, але щоб це не заважало розкладу занять по військовій підготовці чи виконанню задач.

Військовий капелан: Молитва перед початком військової операції в Іраку

Американські капелани спершу проходять тримісячний, а після 6 - 10 років служби - річний курс навчання в Центрі військових священиків (Форт Манмут, штат Нью-Джерсі). Усім їм надається офіцерське звання. Але, нагадаємо, що, на відміну від інших офіцерів, капелани не носять зброї і не освоюють навичок її застосування. При вступі на дійсну військову службу капелани укладають контракт на три роки. У частинах резерву військові священики служать тільки один вихідний на місяць і два тижні на рік, а працюють в цивільній сфері.

При вступі на військову службу священики здобувають ще цілий ряд пільг, наданих військовослужбовцем армії США. Вони одержують грошове забезпечення відповідно до свого офіцерського звання і посади, мають право на 30 доби щорічної основної відпустки і до 10 днів адміністративної відпустки, забезпечуються житлом і безкоштовною медичною допомогою. Життя капелана армії США страхується на суму до 250 тис. дол. Їм виділяються засоби на придбання спеціальної уніформи. Крім того, військовим священикам надається допомога в оплаті навчання (до 75% від його вартості). Таким чином, у період дійсної військової служби капелани мають можливість навчатися й у цивільних ВНЗ, по закінченні яких їм надається ступінь магістра в таких областях, як етика, релігієзнавство, психологія, менеджмент і по деяких інших спеціальностях, близьких за характером до їх релігійної діяльності. Найбільш перспективні священнослужителі можуть продовжити своє навчання в аспірантурі.

Останнім часом військове командування США започатковує низку кроків по збільшенню набору капеланів. У 2001 р. була створена спеціальна програма по залученню в армію цивільних священиків різних конфесій. При цьому основним фактором є толерантне ставлення кандидата до релігійного плюралізму як гарантії свободи віросповідання і відправлення релігійних обрядів військовослужбовцями, їхніми родинами і цивільним персоналом армії США.

Помічники військових священиків (це, до речі, як чоловіки, так і жінки), які виконують адміністративні функції та відповідають за безпеку капеланів під час бойових дій, спочатку проходять базовий курс спецпідготовки. Потім вони протягом семи тижнів освоюють особливості роботи військових священиків, що включають і надання допомоги військовослужбовцем у періоди психологічних криз. Помічники військових священиків носять зброю. Крім того, вони повинні вміти друкувати на друкарській машинці зі швидкістю принаймні 20 слів на хвилину і мати водійські права.

Пентагон постійно приділяє пильну увагу Службі військових священиків, що обумовлено їхньою важливою роллю у зміцненні психологічної стійкості американських військовослужбовців. Капелани виступають у ролі радників і консультантів командирів підрозділів і частин з питань релігії та морально-психологічного стану особового складу, надають значну допомогу у вихованні солдатів, сержантів, офіцерів на морально-етичних й гуманістичних принципах. Військові священнослужителі створюють умови для публічного й індивідуального богослужіння відповідно до віросповідань, звичаїв та звичок своєї пастви, організують групову й індивідуальну духовну освіту. Капелани надають психологічну підтримку хворим і ув'язненим військовослужбовцям, підтримують зв'язок з місцевими релігійними групами і благодійними організаціями, дають консультації з питань місцевих релігій та культів у районах бойових дій з погляду їхнього впливу на виконання бойових задач.

Таким чином, чітко і суворо регламентована діяльність військового духівництва не без підстав вважається необхідною складовою успішного й ефективного функціонування американських збройних сил.

Після бою в Афганістані: католицький священник та морські пехотинці:

Подивимось також на один із прикладів організації інституту військових капеланів у Західній Європі. До Другої світової війни інституту військових священників у Норвегії не існувало. Система взаємин влади світської і духовної у цьому питанні була вкрай проста. У випадку початку воєнних дій королі зверталися до церковних ієрархів, і в збройні сили приходили спеціально відряджені священнослужителі. Здавна священники супроводжували армію у військових походах, забезпечуючи духовну підтримку військовослужбовцям і наvertали до християнства переможених. Історія свідчить про те, що подібну роль священнослужителі виконували в Норвегії більше 900 років.

Але досвід Другої світової війни змусив світську владу по-новому поглянути на роль священника в збройних силах й 1 вересня 1945 р. Міністерство оборони Норвегії заснувало Бюро військових священників. З 1948 р. корпус військових священників перебував в адміністративному підпорядкуванні навчальному корпусу армії, а в професійному плані він підпорядковувався протоієрею (майору) і п'яти регіональним військовим священникам (лейтенантам). Відповідальні особи духовного звання призначалися на дану службу королівською резолюцією.

Постановою Норвезького парламенту 6 липня 1953 р. військові священники були виведені з підпорядкування навчальному корпусу армії і корпус військових священників почав самостійне існування як незалежна структура, що підпорядковується в адміністративних питаннях безпосередньо Королівському

міністерству оборони, а в духовних, як і раніше, протоіерею (полковнику), що, у свою чергу, перебуває в підпорядкуванні єпископа Осло.

Військовий протоіерей за посадою входить до складу Головного командування армії і підлеглий начальнику особового складу. У той же час він є протоіереєм єпархії Осло і служить військовим священиком у палацевій церкві Акерсхуса.

До введення інституту військових священиків особи духовного звання в мирний час від служби в армії звільнялися. Але по королівській резолюції від 15 січня 1954 р., прийнятої відповідно до Закону про військову службу, усі священнослужителі зобов'язані проходити військову службу. При цьому корпус військових священиків є місцем приписки не тільки всіх посвячених у сан священиків Норвезької державної церкви, але і керівників всіх інших релігійних об'єднань, а також студентів теологічних освітніх установ (як помічників військових священиків).

Щоправда, деякі зі священнослужителів звільняються від військової служби. До їхнього числа належать, зокрема, єпископи Норвезької державної церкви та інших конфесій, священнослужителі, що займають у релігійному об'єднанні вищу керівну посаду, професори теології, ректори теологічних інститутів. Служба військового священика в Норвегії почесна і досить відповідальна.

Розглянемо наприклад посаду помічника військового священика. Такий помічник одержує звання і зарплату лейтенанта строкової служби і носить відповідну форму. Для того щоб одержати можливість проходити службу в даній посаді, наприклад, у військово-повітряних чи сухопутних силах, студент-теолог зобов'язаний: пройти двомісячний курс початкової підготовки солдата при військово-медичній службі армії; успішно закінчити двомісячний підготовчий курс для військових священиків й скласти відповідний іспит; скласти теологічний іспит на предмет відповідності посаді.

Військовозобов'язані особи духовного звання і студенти, які не бажають з релігійних міркувань брати до рук зброю, у корпус військових священиків не зараховуються і проходять альтернативну службу в медичних і пенітенціарних закладах.

Перспективи інституту військових капеланів в ЗСУ

Збройні Сили України, як і колишня Радянська Армія, є багатонаціональними, і лише однією національною чи державницько-громадянською ідеєю для виховання високого морального рівня і підтримання бойового духу військовослужбовців, на нашу думку, тут не обійтися.

Хотілося б багато добрих слів сказати на адресу нині діючих у Збройних Силах України офіцерів-вихователів, переважна більшість з яких дійсно сумлінно виконує свої обов'язки. На жаль, їх наполеглива і, подекуди важка та невдячна, праця більше нагадує „сізіфів труд”, чи „будівництво муру на піску”, оскільки важко і дарма виховувати особистість сучасного воїна, озброєного могутніми засобами ведення

бою, його суспільну свідомість, сумлінність, підтримувати бойовий дух армії, не маючи під собою твердої ідеологічної основи. Закріплення громадянської свідомості воїна – важливий фактор суспільного виховання, але сама по собі громадська свідомість ґрунтується насамперед на прагматичних основах державних інтересів і суспільної користі, які без урахування гуманістичного і духовного фактору легко перетворюються в тоталітарні, великодержавні, шовіністичні, імперські амбіції. Ґрунтуватися лише на національній свідомості небезпечно і тим, що вона, і тому в історії достатньо прикладів, також легко трансформується в націоналістичну ідеологію.

Механічне поєднання громадянського, національного і загальнолюдського аспектів в ідеологічному вихованні виглядає еклектично, і не будучи підкріплено духовними основами, не досягає рівня свідомості. Натомість лише воїн, переконаний в справедливості своєї справи, перемагає ворога не тільки зброєю, а і духом і ніколи не зверне цієї зброї проти власного народу.

Саме тут Збройним Силам України стає у нагоді тисячорічний досвід Християнської Церкви у вихованні особистості воїна-захисника Вітчизни. На жаль, антагоністичне розуміння цілком демократичної норми Конституції України про відокремлення церкви від держави і міжконфесійні непорозуміння стають на заваді українським церквам прийняти участь в цьому процесі.

Однак, за умов налагодження дієвого міжцерковного і державно-церковного діалогу у напрямку організації духовного патронату Церкви над Армією в Україні стає можливим поступове впровадження інституту капеланів Українського Війська (що не виключає, втім, і подальшу діяльність корпусу офіцерів-вихователів).

Першим, без перебільшення – політичним, кроком налагодження дієвого міжцерковного і державно-церковного діалогу безумовно стане утворення спільного державно-церковного координаційного органу – Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій при Президентові України.

Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій може прийняти рішення про утворення Колегії капеланів Збройних Сил України, яке втілюється Указом Президента (він же - головнокомандувач Збройних Сил) України.

Така Колегія має утворитися на засадах екуменізму, рівності всіх церков, духовності і пріоритету національних інтересів, як невійськовий підрозділ Міністерства оборони України. До складу Колегії кожна конфесія делегує своїх представників (священиків чи світських осіб із відповідною духовною освітою), які стають цивільними службовцями Збройних Сил України. Військові священики в мирний час не виконують військових обов'язків і не беруть до рук зброю. Але, у разі потреби, вони можуть бути призвані на дійсну військову службу як офіцери запасу і продовжувати виконувати обов'язки військового священика у бойовій обстановці. Частину витрат на їх утримання та організацію пастирської діяльності в Збройних Силах церкви приймають на себе.

Повноваження військового капелана в межах свого підрозділу підтверджуються Колегією і визнаються всіма конфесіями. Він вживає обумовлених своєю компетенцією заходів по організації духовної освіти та виховання військовослужбовців, утримує військову капелу, в разі необхідності залучає до виконання обрядів і церемоній священиків інших конфесій, в межах припустимих церковними канонами особисто задовольняє духовні потреби солдат (матросів) і офіцерів. На допомогу військовому капелану командир частини призначає військовослужбовців з числа особового складу.

Такими в самому загальному вигляді може бути принципи побудови інституту військових капеланів в сучасному цивілізованому багатоконфесійному суспільстві.

Зазначимо також, що моральний рівень і громадянська відповідальність працівників наших правоохоронних органів теж не завжди заслуговує добрих відгуків з боку пересічних громадян. Висока виховна роль Церкви, зокрема в особі капеланів правоохоронних органів, і тут незаперечна.

Принципово новим, з огляду на недавнє минуле, є пошук релігійними інститутами нових галузей свого соціального служіння. Надзвичайно важливою сферою прикладання релігійного благодійництва і духовного провідництва стає опіка над громадянами, що перебувають у місцях позбавлення волі. Ще провідний класик пенітенціарії Джон Говард (життя і діяльність якого, до речі, тісно пов'язані з Україною) зазначав велику роль і потужні можливості, які має релігія в справі духовного оновлення людини. Тепер на практиці, всього за декілька років, спеціалісти переконалися в тому, що релігія справляє величезний ефект щодо розкаяння людини у скоєному злочині і у оволодінні нею високими гуманістичними орієнтирами. Важливого значення вступ до свідомого релігійного життя набуває саме зараз, коли засуджені у колоніях, через економічні обставини, не мають роботи і перебувають у найнеприйнятніших умовах утримання. Ще більш широкі можливості щодо духовно-морального оновлення особи має релігія при організації позатюремних форм покарання, а також в період соціальної реабілітації після звільнення. З огляду на це актуалізується питання спеціальної підготовки священослужителів-вихователів для роботи в пенітенціарних закладах. Кардинальним кроком на цьому шляху, в контексті державно-церковного співробітництва, повинно стати запровадження інституту капеланів пенітенціарних закладів, причому, за умов зваженого підходу до організації цього інституту, із застосуванням, зокрема зарубіжного досвіду, знімається і досить гостре питання конфесійної приналежності конкретного працівника пенітенціарії.

Саме ці та багато інших питань у сфері державно-церковного співробітництва в Україні мають стати актуальною тематикою подальших наукових досліджень.

Висновки:

1. Практика ефективного співробітництва держави і Церкви у встановленні духовної опіки над Збройними силами не є новою для України. Аналіз історичного досвіду показує, що подібна співпраця мала свої позитивні прояви і в часи Українського козацтва, і за Російської імперії, і в нетривалу пореволюційну добу незалежності України.
2. Аналіз сучасної зарубіжної практики забезпечення духовної опіки Церкви в збройних силах країн Північно-Атлантичного Альянсу також підтвердив дієвість та ефективність застосування різноманітних механізмів її реалізації.
3. Для України в сучасних умовах актуальним є пошук власних шляхів та механізмів взаємодії держави і Церкви у встановленні духовної опіки над Збройними Силами та іншими мілітаризованими формуваннями. У цьому плані корисним є, як вітчизняний історичний досвід, так і сучасний досвід країн НАТО. Основою для формування таких механізмів, без сумніву, має стати екуменічний підхід.

Юрій КАЛЬНИШ,

доктор наук з державного управління, магістр богослов'я

За основу цієї статі взято дослідження Ю. Кальниша: Проблеми та перспективи становлення інституту капеланів Збройних Сил України і досвід НАТО